

De Hervorming

Kritiek op de kerk van Rome leidde in de 16e eeuw tot een splitsing van de kerk. Rooms-katholieken kwamen tegenover protestanten te staan.

Misstanden in de kerk

De humanist Erasmus (afbeelding 14) schreef in 1509 een boekje waarmee hij veel aandacht trok: *Lof der Zotheid*. Hierin spotte hij met de kerk en de gelovigen. Geestelijken beschreef hij als dom en inhalig, het kerkvolk als schijnheilig en bijgelovig. De kritiek van Erasmus kwam niet zomaar uit het niets. Velen ergerden zich en vonden dat de kerk ver was afgeweken van het oorspronkelijke christendom. Ze spraken schande van monniken die eet- en drinkfestijnen hielden, priesters die seks hadden en pausen die zich omringden met pracht en praal. Ook was er ergernis over de handel in aflaten. Dat waren brieven waarmee gelovigen na hun dood sneller in de hemel konden komen. Zo'n aflaatbrief kon worden verdiend met goede daden of met een bedevaart naar een heilige plaats. Maar steeds vaker werd zo'n aflaatbrief gewoon verkocht. Priesters vroegen er veel geld voor.

Maarten Luther

Vanaf 1517 protesteerde de Duitse monnik Maarten Luther tegen de misstanden in de kerk. In oktober

van dat jaar schreef hij een brief aan twee hoge geestelijken met 95 stellingen (uitspraken) waarin hij de handel in aflaten veroordeelde. Volgens Luther was een diep geloof in God de enige manier om in de hemel te komen. Niemand kon die plaats verdienen met 'goede werken' of kopen met een aflaat. De paus wees de kritiek van Luther af en stootte hem uit de kerk. Luther liet zich daardoor niet afschrikken en ging zelfs nog verder in zijn kritiek. Volgens de kerk bemiddelden

priesters tussen God en de mensen en konden zij zonden vergeven. Luther ontkende dat. De mensen konden alleen in contact met God komen door zelf te bidden en zelf te lezen in de Bijbel. Luther keurde ook de verering van heiligen af, omdat daarover niets in de Bijbel stond. Dankzij de boekdrukkunst werden Luthers ideeën snel verspreid. Luther kreeg machtige beschermers. De Duitse keizer Karel V zag tot zijn afschuw dat de eenheid van de kerk en van zijn rijk erdoor in gevaar

16 Luther op de Rijksdag te Worms 1521 (Isings, 1934).

kwam. Daarom nodigde hij Luther uit voor een vergadering van Duitse vorsten in Worms in april 1521 (afbeelding 16). Luther moest daar zijn woorden terugnemen. Toen hij dat weigerde, verklaarde Karel V hem vogelvrij: iedereen mocht hem straffeloos doden.

Maar een van de machtigste Duitse vorsten nam Luther in bescherming. Op zijn burcht vertaalde Luther de Bijbel in het Duits, zodat gelovigen de Bijbel in hun eigen taal konden lezen. Bijbels waren tot dan toe in het Latijn geschreven, want de kerk wilde niet dat gewone gelovigen de Bijbel lazen.

Splitsing

Toen Luther zijn 95 stellingen schreef, hoopte hij de kerk te veranderen, te hervormen. Maar zijn kritiek leidde tot een splitsing van het christendom. Door de **Hervorming** of **Reformatie** viel de christelijke kerk uiteen in twee vijandige kampen: de **protestanten** en de **rooms-katholieken**. De protestan-

17 Rooms-katholieke mis in Venetië (Giovane. 1585).

ten braken met de kerk van Rome en de paus. De katholieken bleven er trouw aan.

De protestantse geestelijken waren **predikanten** of **dominees**. Die

waren gewoon getrouwd. Ze konden de Bijbel uitleggen, maar stonden niet boven de gewone gelovigen en konden geen zonden vergeven. Katholieke kerken stonden vol beelden van heiligen, schilderijen en andere versierselen. Protestantse kerken waren kaal, want de verering van beelden werd door protestanten fel veroordeeld.

Het verhaal van... Karel V

Op 17 april 1521 stond Luther in Worms oog in oog met de machtigste man op aarde: Karel V (1500-1558). Op het eerste gezicht leek de jonge Duitse keizer niet al te snugger. Zijn ogen puilden een beetje uit en zijn mond hing altijd een beetje open door een sterk naar voren stekende onderkaak. Dat was een familietrekje dat hem slecht verstaanbaar maakte. Toch was hij heer en meester over de Nederlanden, Bourgondië, Oostenrijk, Spanje en delen van Italië. In 1519 had hij zijn macht nog verder uitgebreid. In dat jaar kozen de Duitse vorsten hem tot keizer van het Heilige Roomse Rijk. Daartoe behoorden de Duitse gebieden in Midden-Europa.

Karel V voerde de ene oorlog na de andere. In 1555 had hij zo veel slagvelden gezien en zo veel gereisd dat hij zich ziek en afgeleefd voelde. Daarom trok hij zich terug in een klooster. Zijn enorme rijk viel in twee delen uiteen. Zijn broer erfde Oostenrijk, de andere Midden-Europese gebieden en de Duitse keizerstitel. De overige gebieden, waaronder de Nederlanden, gingen naar Karels zoon Filips II.

18 Johannes Calvijn (Frans schilderij, 18e eeuw).

19 Protestantse kerkdienst in de middeleeuwse Oude Kerk, Amsterdam (anoniem, 1658).

Calvijn

Na Luther kwamen er meer mensen die het christendom wilden hervormen. Daardoor ontstonden in de tijd van ontdekkers en hervormers meerdere protestantse kerkgenootschappen (verenigingen). Een belangrijke hervormer was de Fransman Johannes Calvijn (afbeelding 18). Net als Luther vond hij dat iedere gelovige de Bijbel moest lezen en dat niet de kerk, maar alleen God zelf de mensen kon redden. Volgens de leer van Calvijn, het **calvinisme**, kon zelfs iemand met een rotsvast geloof in God niet zeker zijn van een plaats in de hemel. Voordat mensen geboren werden stond al vast wie naar de hemel ging en wie naar de hel. Volgens Calvijn had niemand invloed op dat besluit van God. Toch moest iedereen God dienen met een vroom leven vol gebed, matigheid en hard werken. Vanaf 1540 verspreidde het calvinisme zich vanuit Zwitserland over Europa.

Godsdienstoorlogen

De koningen van Engeland, Zweden en Denemarken en sommige Duitse vorsten werden protestants en legden hun nieuwe geloof op aan hun onderdanen. Voor sommige vorsten was de overgang naar het protestantisme een handig middel om de schatkist te spekken. Ze legden beslag op de rijkdommen van de rooms-katholieke kerk.

Er ontstonden hevige, zeer bloedige godsdienstoorlogen. In het Duitse rijk voerde Karel V jarenlang oorlog met de protestantse vorsten. Hij probeerde heel Duitsland weer katholiek te maken, maar in 1555 gaf hij het op. Er werd vrede gesloten en er werd afgesproken dat iedere Duitse vorst voortaan zelf mocht bepalen welke godsdienst hij toestond in zijn gebied. Een paar jaar later braken in Frankrijk gruwelijke godsdienstoorlogen uit tussen de katholieken en de **hugenoten**, zoals de Franse calvinisten werden genoemd. Pas na bijna veertig jaar, in 1598, werd er vrede gesloten. Er werd toen bepaald dat Frankrijk een katholiek land was, maar dat de hugenoten ook rechten hadden.

In de Nederlanden liet Karel V protestanten streng vervolgen. Protestanten konden als straf levend verbrand worden op de brandstapel. Zijn zoon Filips II zette de vervolgingen voort. Toch kreeg toen het calvinisme in de Nederlanden steeds meer aanhangers. In 1566 durfden calvinisten zelfs **hagenpreken** te houden. Dit waren kerkdiensten in de openlucht, buiten de stadspoorten (afbeelding 20).

20 Hagenpreek bij de Hoornbrug bij Rijswijk, 1566 (Isings, 1911).

